

GÖRÜŞ / VIEW

Tarihi Kent Merkezinde Bitmeyen Bir Film; Perşembe Pazarı'ndan Kim Gidecek?

*An Endless Film in Historical Centre of the City;
Who Will Go from Perşembe Pazarı?*

Ceren Balcan

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehircilik Doktora, İstanbul

Giriş

5366 sayılı Yenileme Yasası'nın (Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun) hayatımıza girişinin üzerinden 10 yıl geçti. 2005 yılında 5366 sayılı yasanın gündeme gelişi ve bunu izleyen yıllarda tarihi alanlarda birbiri ardına ilan edilen yenileme alanları, bir anda kentin gündemine oturdu. Sulukule, Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat, Kapalıçarşı çokça dillendirilen yenileme alanlarını oluştururken, Zeytinburnu, Tuzla gibi ilçelerde de muhtelif yenileme alanları ilan edildi. Kentin kimliği olan tarihi alanlara ilişkin hazırlanan projelere yönelik büyük tepkilerin ardında en çok, yerinden ederek kâr elde etme girişimi olduğuna dair yükselen itirazlar vardı. Geçen 10 yılın ardından bakınca bu itirazların ne denli haklı olduğunu belki de uygulamaları ilk biten alan olan Sulukule'de görebilmek mümkündür.

Tarihi kent merkezini her ne pahasına olursa olsun "yenileme" konusunda ısrarlı olan iktidar mekanizmasının üzerinde durduğu konu, bu alanların birer işgal alanına dönüştüğü ve

suç üreten merkezler haline geldiği idi. En çok dile getirilen söylemler; "Ne gündüz, ne gece Sulukule ya da Tarlabası'na girebilmek mümkün mü?" ya da "Bir Osmanlı mirası olan Süleymaniye'nin bekâr odalarına dönüşmüş hali kabul edilebilir mi?" şeklindeydi. Medya aygıtı da son derece başarılı bir şekilde kullanılarak kriminalleştirilen bu merkezlerin "yeni", "temiz" ve "yaşanılabilir" yerleşimler olmasına karar verilmişti. Süleymaniye ve Tarlabası kamulaştırma yöntemiyle mevcut ve istenmeyen kullanıcılarından "temizlendi". Bu iki semtin bugünkü görünümüne bakıldığında hava saldırısına uğramış bir savaş kentinden farksız olduğunu söylemek haksızlık olmaz. Sulukule'de yaşanan durum ise en acıklı tecrübelerden birisi olarak kent tarihindeki yerini aldı.¹

Yenilemeye Giden Süreçte Perşembe Pazarı

06.12.2010 tarihine gelindiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile Perşembe Pazarı Yenileme Alanı olarak ilan edildi. Bu bölgenin yenileme alanı olarak ilan edilişi ilk etapta şaşırtıcıydı. Ancak

¹ Sulukule'de kamuoyunun, meslek örgütlerinin, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının tüm yüksek sesli itirazlarına karşın 2009 yılında yıkımların ardından yenileme projesi uygulamaya başlandı. Tam manasıyla bir soyulaştırma projesi olarak gerçekleşen Sulukule yenileme projesi uygulaması sırasında yargı aşaması devam etmekteydi. Yıkımların ardından 6 yıl geçtikten sonra projenin kamu yararına aykırı olması gerekçesi ile Danıştay 14. Dairesi, İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin Nisan 2012'de aldığı olduğu projenin iptaline dair aldığı kararı, Nisan 2015'te onaylamış oldu.

Geliş tarihi: 24.09.2015 Kabul tarihi: 10.11.2015

İletişim: Ceren Balcan.

e-posta: cerenbalcann@gmail.com

alandaki esnafla yerel yönetimlerin yıllarca süren bölgeden gitme-gitmeme mücadelesi düşünüldüğünde durum pek de şaşırtıcı bulunmayabilir.

Kente kattıkları kimlik değerleri açısından baktığımızda hem Tarihi Yarımada'nın hem de Pera'nın İstanbul'u İstanbul yapan yerleşim yerleri olduğunu söyleyebiliriz. Perşembe Pazarı da bu tarihi alan içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Bunu bölgenin tarihsel sürecine kısaca değinerek açıklayabilmek mümkün olabilir.

İstanbul'un mahalleleri milletlere göre ayrılmıştı. En büyük grubu oluşturan Müslümanlar, Tarihi Yarımada'nın merkezinde yaşarlardı. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler ise daha çok sahillerde yerleşmişlerdi. Marmara sahillerinde genellikle Rum ve Ermeni mahalleleri varken, Haliç Rum ve Yahudi mahalleleriyle çevrelenmişti (Çelik, Z., 1998).

Perşembe Pazarı konumunu bir liman ve bununla özdeşleşen ticaret alanı olarak oluşturmuştur. 20. yüzyıla birlikte Haliç ve çevresi sanayi alanlarının yerleştiği bölgeye dönüşürken, Perşembe Pazarı'nın bulunduğu alan ticarethane, hal, balıkhaneler ve toptan ticaret yapan işletmelerin yer aldığı bir bölgeye dönüşmektedir. 1950'li yıllar Beyoğlu ve çevresini hızla değiştirirken, Menderes yıkımlarından Karaköy bölgesinin de etkilendiğini belirtmek gerekir.

Perşembe Pazarı alanı, içinde bulunduğu Galata Bölgesi ile birlikte değişim yaşarken, bölgenin kendine özgü tarihsel dokusu ve kültür varlığı olarak tescilli yapıları ile birlikte, alanın İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca Sit Alanı ilan edilşi 1991 yılında gerçekleşmiştir.² Bölgenin kendine ait sit alanı kararı olması nedeniyle Beyoğlu'ndaki planlama çalışmaları kapsamında değil, kendi bölgesinin planlama çalışmaları başlatılmıştır.

Sit alanının ilanından sonra gerçekleştirilen planlama çalışmaları İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce yürütülmüş, ancak bu esnada Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nca çeşitli revize istemleri, bölgede yaşayanların bireysel başvurularıyla açılan davalar nedeniyle 2009 yılına dek 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı yürürlüğe girememiştir. Perşembe Pazarı Kentsel Sit Alanı'na ilişkin hazırlanan 1/5000 ölçekli plan, İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.10.2009 gün ve 2977 sayılı kararı ile uygun bulunmuş olup, bu plan askıya çıkmadan önce Bakanlar Kurulunun 06.12.2010 gün ve 2010/1167 sayılı kararı ile Perşembe Pazarı'nın bulunduğu bölge Yenileme Alanı olarak ilan

edilmiştir.³

2009 yılında yürürlüğe giren 1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı SWOT Analizinde Tarihi Yarımada ve Beyoğlu ile birlikte Galata bölgesindeki kültürel ve tarihi varlıkların turizm potansiyeli öne çıkarılırken, plan raporundaki pek çok başlık altında Haliç ve çevresinin turizm potansiyeline sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Perşembe Pazarı'na ilişkin hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı da bu üst ölçekli planın işaret ettiği fonksiyonları olabildiğince referans almıştır.

Perşembe Pazarı'nda yıkım, projeler, yenileme çalışmaları söylemleri Bedrettin Dalan'ın 1984-1989 tarihleri arasındaki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemden bu yana sürekli olarak gündeme gelmektedir. Dalan'ın başkanlığı süresince Haliç kıyılarının kötü yapılaşmadan temizlenmesi çalışması kapsamında Perşembe Pazarı'nda yıkım çalışmalarına başlanmış, ancak bu çalışmalar dönem içinde tamamlanamamıştır. O dönemde kamuoyunda yankı uyandıran yıkımlar, hak sahiplerinin açtığı davalar nedeniyle uzamıştır (URL 1).

1988 yılında Okmeydanı'nda 690 bin metrekarelik monoblok gövdesiyle devasa bir görünüme sahip, 4.500 iş yeri kapasiteli PerPa Ticaret Merkezi inşa edilmiş ancak bu devasa yapının inşası Perşembe Pazarı'ndaki yerleşik, geleneksel ticari faaliyetin mevcut bölgeden taşınmasını sağlayamamıştır.

Bu süreçte gelen tüm büyükşehir belediye başkanlarının Perşembe Pazarı'nda değişmeyen söylemi olan "alanın temizlenmesi", "Perşembe Pazarı'na yakışan görünüm" olurken, Tophane'den Galata ve Karaköy bölgesine uzanan değişim süreci de Perşembe Pazarı'na giderek yakınlaşmaktadır (URL 2). 2009 yılında uygun bulunan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı bölgenin mevcut ticari anlayışından arındırılıp, alana kültür odaklı turizm sektörünün getirilmesini sağlar nitelikte hazırlanırken, meslek odalarının bu noktada itirazları yükselmeye başlamıştır. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi sonraki aşamada İstanbul 4. İdare Mahkemesi'ne planın iptali yönünde dava açmıştır.

Bölgedeki esnafın yaklaşımının genel olarak alanın mevcut fonksiyonunun korunarak bir yenileme yapılması gerektiği yönünde olduğu söylenebilir (URL 3). Tabi mülk sahiplerinin bir kısmının da, dönem dönem gündeme gelen Galataport projesi, Karaköy'de hızla değişen çehre (butik kahve dükkanları, oteller...) gibi faktörlerle turizm odaklı fonksiyon değişikliğiyle gerçekleştirilecek yenileme fikrine sıcak baktığı gerçeği es geçilmemelidir.

² İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 05.02.1992 gün, 3418 sayılı kararında; Galata ve Unkapanı Köprüleri arasında yer alan, Karaköy-Azapkapı Haliç Sahil şeridinde ilişkin alınmış olan 04.12.1991 gün ve 3227 sayılı kararda söz konusu alanın sit alanı ilan edilmediği belirtilerek "Beyoğlu Galata Tersane Caddesi güneyindeki Karaköy ve Unkapanı köprüleri arasındaki sınırlar içinde kalan alanın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi gereğince sit alanı ilan edilmesine karar verilmiştir" denilmektedir.

³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından söz konusu plan 01.03.2011 – 01.04.2011 tarihleri arasında askıya çıkarılmıştır.

22.10.2009 tarihinde onaylanan söz konusu plana gerek parsel ölçeğinde mülk sahiplerince, gerekse plan bütününde TMMOB'a bağlı Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce çeşitli davalar açılmıştır. Planın onaylanması aşamasındaki toplantılarda Vakıflar mülkiyetindeki taşınmazlar için İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü temsil yetisinin olmaması, bu kurumun da plana dava açmasına sebep olmuştur. Özellikle akar vakıf niteliği olan taşınmazların park alanında bırakılması dava konusu edilmiştir.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce İstanbul 4. İdare Mahkemesi'ne açılan dava konusu özetle; "Galata Kent Surları ile ilgili yapılan çalışmalardan biri olan Wolfgang Müller-Wiener'in İstanbul Tarihi Topoğrafyası kitabında yer alan Galata Kent Surları ile İBB Planlama Müdürlüğü tarafından hazırlanan Galata Kent Surlarının çakıştırıldığında birbiri ile uyumlu olmaması, hazırlanan planın sadece anıt eserlere yönelerek birim ögeyi koruyan ancak bugün varlıklarını bildiğimiz ama kaybolmuş olanların izlerini ve aralarındaki ilişkiler sistemini dikkate almayan, mevcut kentsel dokuyu hiçe sayan, düz bir alanı planlıyormuşçasına var olan sokak örüntülerini, binaları yok ederek park önerisi getiren bir plan anlayışında olması, yüzyıllardır liman ve denizcilikle ilgili uzmanlaşmış bir ticarete hizmet eden hırdavatçıları ve geleneksel yöntemlerle imalat yapan birimleri dışlayıcı ve dolayısıyla mekânın özünü ortadan kaldıran nitelikte bir tutum göstermesi..."dir. İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin 2011/1099 esas 2012/785 karar numarası ve 27.04.2012 tarihli kararı ile söz konusu plan bütün olarak iptal edilmiştir.

Perşembe Pazarı Yenileme Alanı sınırları, 1/5000 ölçekli planın sınırları olan kentsel sit alanının dışına çıkarak, Arap Camii önündeki 1483, 1484, 1475 ve 1476 sayılı yapı adalarını içerecek şekilde belirlenmiştir. Yenileme Alanı sınırı belirlenirken söz konusu bu genişlemenin hangi gerekçe ile yapıldığına dair herhangi bir bilimsel gerekçe bulunmamaktadır.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi alanın Yenileme Alanı ilan edilmesine dair yaptığı itirazı da mahkemeye taşımış ve Danıştay 14. Dairesi'nde Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı aleyhine açılan davada, 10.07.2014 gün ve E:2011/15057 tarihli kararla alanın yenileme alanı ilanının yürütmesi durdurulmuştur.⁴

Sonuç

1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı incelendiğinde, Haliç kıyıları için genel olarak Haliç'in kıyılarında kültürel faaliyetlere dönüşecek büyük potansiyel mekânların olmasına vurgu yapılmakta, Tarihi Yarımada ve Beyoğlu ile birlikte Galata bölgesindeki kültürel ve tarihi varlıkların turizm po-

tansiyelini öne çıkarmakta olduğu görülmektedir. Bu yönüyle incelendiğinde çevre düzeni planı ve halihazırda artık yürürlükte olmayan Perşembe Pazarı Kentsel Sit Alanı 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planlarının tutarlı olduğu söylenebilir. Burada dikkat çeken noktalardan biri, planların analiz aşamalarında ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi, mevcut kullanım fonksiyonunun perakende ticaretin yapıldığı hırdavat ve tesisat, dükkânları ile bunlara ait depolama alanlarından oluşmasıdır. Hazırlanan her iki plan da bu fonksiyondan farklı olarak turizme yönelik ticari fonksiyonların bölgede yer almasından yana olup, alanın mevcut kullanımının bölgeden tavsiye edilmesini öngörüyor olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer dikkat çeken nokta da alanın 5366 Yenileme Yasası'na istinaden 06.12.2010 tarihinde "Yenileme Alanı" olarak ilan edilmesidir. Bahsi geçen planlar bu duruma ilişkin ise herhangi bir öngöründe bulunmamıştır.

İstanbul'da Yenileme Alanı ilan edilmiş ve uygulama süreci başlatılan alanlarda yaşanan tecrübelerle bakıldığında, sit alanı olan bölgelerde plansız kalma durumunun önemli bir risk yarattığı açıkça görülebilmektedir. 5366 sayılı yasa ve yönetmeliği sit alanlarının ranta kurban edilmesi için oldukça yüzeysel olarak hazırlanmış ve alanı gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan koruyucu nitelik ve bağlayıcılık içermeyen bir yasadır. Yürürlükte planı bulunmayan bu gibi alanlarda, tüm müdahale ve uygulama biçimleri uygulamaya konulan Yenileme Avan Projeleri ile yürütülmektedir.

2009 yılında uygun bulunan 1/5000 ölçekli Perşembe Pazarı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nın TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce dava konusu edilen yönlerinin oldukça haklı tarafları bulunduğu şüphesizdir. Planda alanın Azapkapı tarafında oluşturulan yeşil alan sanki alan boşmuşçasına planlanmış gibi bir görüntü sergilese de mevcutta bu alanda pek çok ruhsatlı yapı bulunmaktadır. Diğer tarafta Galata Köprüsü'ne doğru uzanan tescilli yapılar yine ticaret alanı olarak işlevlendirilmişse de bunun bölgenin geleneksel hırdavatçı esnafını alandan tasfiye edip, turizm odaklı ticareti bölgeye getirmeyi hedeflediğini görebilmekteyiz. Bu haliyle söz konusu plan 25 yıldır süren Perşembe Pazarı esnafının alandan çıkarılmasına yönelik projenin gerçekleştirilmesinin yasal zeminini hazırlamış olmaktadır. Tüm bu yönleriyle planda, anayasanın mülkiyet hakkı ile ilgili maddelerini, planlamanın kamu yararı ilkesini gözetmesi açısından çok büyük eksikler bulunduğu görülebilmektedir.

Dolayısıyla mevcut kullanımı gerek fiziksel gerek sosyal açıdan korumayan bir planın yürürlükte bulunmasının sakıncaları ortadadır. Ancak yenileme alanı olarak ilan edilmiş bir bölgenin plansız kalmasının riskleri, plan iptal ettirilirken ne kadar hesa-

⁴ Söz konusu mahkeme kararı incelemesi İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'nde 10.06.2015 tarihinde yapılmıştır.

ba katıldı? bunu da düşünmek gerekmektedir. Onaylanan plan ve projelerin pek çok kriter açısından sakıncalı sonuçlar doğuracağı düşünülüp mahkeme kararları ile yürütmelerinin durdurulması ya da tamamen iptal edilip kaldırılmaları, herhangi bir kentsel alanda büyük sakıncalar doğurmayabilir. Ancak kentsel ranta bu kadar açık, üstelik yenileme alanı ilan edilmiş bir bölgede plan bağlayıcılığı da kalmadığında, mevcut tarihi çevrenin fiziksel ve sosyal korumacılığı tamamen yenileme projelerinin “vicdanına” bırakılmaktadır.

Plan iptali için başvuru alanı Perşembe Pazarı gibi hem sit alanı hem de korunması gerekli ve restorasyon müdahalesine ciddi anlamda ihtiyaç duyulan, tescilli anıt eser ve sivil mimarlık örneği yapıların yoğun olarak bulunduğu bir bölge olup, üstelik de Yenileme Alanı ilan edilen bir alansa, yapılan iptal başvuruları, iptal sonrası uygulamaya dönük öneriler de içermeli⁵ ve bu öneriler yasal mercilerce de karara bağlanmalıdır. Sulukule örneğinde tecrübe edildiği gibi, geç gelen adaletin ne kadar adalet ol(a)madığı gerçeğinin başka mekânlarda da yaşanmaması bu yolla sağlanabilir. Aksi halde Perşembe Pazarı gibi 25 yıldır yerel ve merkezi iktidarlarca tasfiyesi yapılmaya çalışılan alanlarda, planla başarısız olan durum yenileme projeleri yoluyla sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- 1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Plan Raporu.
- 1/5000 ölçekli Perşembe Pazarı KANİP Raporu.
- Çelik, Z., 1998, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- İstanbul I Nolu Yenileme KVKBKM Arşivi.
- URL1: <http://v3.arkitera.com/h32007-20-yil-once-baslayan-yikimi-top-bas-bitirecek.html>.
- URL2: http://www.radikal.com.tr/ekonomi/persembe_pazarina_otel_yagiyor-1105510.
- URL3: <http://emlakkulisi.com/persembe-pazari-yeni-yuzune-kavusacak/58552>.

⁵ Plan ilke ve esaslarının yanı sıra kamu yararına atıfta bulunan bir plan hazırlanmaya kadar yenileme projelerinin özellikle de uygulamaya dönük projelerin değerlendirilmesi gerekliliği gibi öneriler getirilmelidir.